

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА МЕТАЛУРГІЙНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ

Г.О. КОРОЛЬ, Р.Б. СОКОЛЬСЬКА, Т.В. АКІМОВА

ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК І

Частина ІІІ

**Затверджено на засіданні Вченої ради академії
як навчальний посібник. Протокол №15 від 27.12.2010**

Дніпропетровськ НМетАУ 2011

УДК 657.15(075)

Король Г.О., Сокольська Р.Б., Акімова Т.В. Фінансовий облік І. Частина III: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ: НМетАУ, 2011. – 56 с.

Викладений порядок обліку фінансових інвестицій, дебіторської заборгованості.

Призначений для студентів напряму підготовки 6.030509 – облік і аудит усіх форм навчання.

Іл. 3. Табл. 10. Бібліогр.: 31 найм.

Відповідальний за випуск К.Ф.Ковальчук, д-р екон. наук, проф.

Рецензенти: В.Я.Плаксієнко, д-р екон. наук, проф.

(Полтавська державна аграрна академія)

Г.Г.Куцинська, головний бухгалтер (ТОВ “Енергія”)

© Король Г.О., Сокольська Р.Б.,

Акімова Т.В., 2011

© Національна металургійна

академія України, 2011

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
5. ОБЛІК ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ.....	5
5.1. Визначення та класифікація фінансових інвестицій.....	5
5.2. Первісна оцінка та основні принципи обліку доходів від фінансових інвестицій.....	11
5.3. Облік поточних фінансових інвестицій.....	13
5.4. Облік довгострокових фінансових інвестицій.....	16
6. ОБЛІК ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ.....	21
6.1. Визначення та класифікація дебіторської заборгованості.....	21
6.2. Первісна оцінка та облік довгострокової дебіторської заборгованості.....	27
6.3. Первісна оцінка та облік поточної дебіторської заборгованості.....	30
6.4. Створення та облік резерву сумнівних боргів.....	49
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	53

ВСТУП

Третя частина посібника присвячена обліку фінансових інвестицій та дебіторської заборгованості.

Ринкові відносини неможливі без функціонування фондового ринку, на якому здійснюється обіг цінних паперів. Якщо підприємство є учасником фондового ринку, то виникає особливий об'єкт обліку – фінансові інвестиції, які можуть бути як довгостроковими, так і короткостроковими. В посібнику розглядаються визначення і класифікація фінансових інвестицій, їх первісна оцінка та основні принципи обліку довгострокових та короткострокових фінансових інвестицій.

Здійснення будь-якої господарської діяльності пов'язане із виникненням фінансових відносин між різними юридичними та фізичними особами: покупцями та постачальниками, державними установами, банками та ін. Такі відносини є причиною виникнення та існування дебіторської заборгованості. В посібнику розглядається визначення і класифікація дебіторської заборгованості, первісна оцінка та облік довгострокової та короткострокової дебіторської заборгованості, механізм створення та облік резерву сумнівних боргів.

5. ОБЛІК ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ

5.1. Визначення та класифікація фінансових інвестицій

Однією з ознак розвинутої ринкової економіки є функціонування фондового ринку або ринку цінних паперів. Обіг цінних паперів допомагає одним учасникам фондового ринку вкласти кошти або інші активи, а іншим – залучити додаткові ресурси для розвитку своєї фінансово-господарської діяльності. Підприємства, що мають тимчасово вільні кошти або привабливі зайві активи, можуть одержати високі доходи шляхом вдалого вкладення коштів у цінні папери, тобто шляхом інвестування. Доход також виникає при вигідному перепродажу інвестицій, у результаті нарахування дивідендів, відсотків та ін.

Методологічні засади формування у фінансовому обліку інформації про фінансові інвестиції, порядок розкриття інформації про них у фінансовій звітності визначаються П(С)БО 12 "Фінансові інвестиції".

Фінансові інвестиції – це активи, які утримуються підприємством з метою збільшення прибутку (відсотків, дивідендів тощо), зростання вартості капіталу або інших вигод для інвестора.

Особливістю фінансових інвестицій є те, що їх придбання пов'язане з вкладенням коштів та інших активів у цінні папери суб'єктів господарювання з метою отримання в майбутньому прибутку; з обміном вільних грошових коштів на цінні папери, які приносять дивіденди; з встановленням контролю над підприємством – об'єктом інвестування.

В зв'язку з тим, що фінансові інвестиції – це активи, вони повинні відповідати критеріям визнання активів. Критерії визнання активів наводилися у попередніх розділах цього посібника.

В обліку і фінансовій звітності фінансові інвестиції класифікуються за кількома ознаками.

Фінансові інвестиції в залежності від строку утримання та

можливості їх реалізації поділяються на: *довгострокові фінансові інвестиції* та *поточні фінансові інвестиції*.

Довгострокові фінансові інвестиції – це фінансові інвестиції на період більше одного року, а також усі інвестиції, які не можуть бути вільно реалізовані у будь-який момент.

Поточні фінансові інвестиції – це інвестиції на строк, що не перевищує один рік, які можуть бути вільно реалізовані у будь-який момент.

До поточних фінансових інвестицій належить окремий вид фінансових інвестицій – *еквіваленти грошових коштів*.

Таким чином, поточні фінансові інвестиції поділяються на *еквіваленти грошових коштів* та *інші поточні фінансові інвестиції*.

Еквіваленти грошових коштів – це короткострокові високоліквідні фінансові інвестиції, які вільно конвертуються у певні суми грошових коштів і які характеризуються незначним ризиком зміни вартості.

До кожної з вищенаведених видів фінансових інвестицій можуть належати інвестиції у цінні папери, які є інструментами капіталу (акції, паї, майнові права), борговими інструментами (облігації та ін.) та похідними інструментами, *правила* обліку яких регулюються П(С)БО 13 "Фінансові інструменти".

Під ***цінними паперами*** розуміють грошові документи, які свідчать про право власності або про відношення між юридичною особою (емітентом), що випустив їх, і власником цінних паперів, що їх викупить.

Акція – цінний папір, що підтверджує участь його власника в статутному капіталі акціонерного товариства і не має певного строку обігу. Акція надає право на одержання частини прибутку у вигляді дивідендів, на участь у розділі майна при ліквідації акціонерного товариства, можливість впливати шляхом голосування на управлінські рішення. Акціонерне товариство випускає акції в розмірі його статутного капіталу. Додатковий

випуск (емісія) акцій може здійснюватися не раніше повної оплати номінальної вартості випущених акцій. У зв'язку з перереєстрацією статутного фонду акціонерного товариства може оголошуватися: додатковий випуск акцій – у випадку збільшення статутного капіталу, викуп і анулювання акцій – у випадку зменшення його. Придбання акцій здійснюється як при оплаті коштами, так і при обміні на інші активи. Купівля-продаж акцій здійснюється по їх ринковій (справедливій) вартості.

Облігація – цінний папір, який підтверджує внесення певних коштів покупцем і зобов'язання емітента відшкодувати пред'явникові номінальну вартість даного цінного папера в зазначений строк з виплатою фіксованого відсотка. Облігації в залежності від об'єкта випуску облігацій поділяються на облігації внутрішніх державних і місцевих позик та облігації підприємств. Номінальна вартість цінних паперів визначається шляхом віднесення загальної суми їхнього випуску на кількість випущених цінних паперів.

Крім того, кожен з видів фінансових інвестицій в залежності від мети (наміру) інвестора може бути кваліфікований як:

- *придбаний з метою перепродажу;*
- *такий, що утримується до погашення (боргові інструменти);*
- *такий, що утримується безстроково (інструменти капіталу).*

Інвестиції, придбані з метою перепродажу, які у будь-який момент можуть бути реалізовані, слід кваліфікувати як *поточні*, навіть, якщо по своїй первісній природі вони є довгостроковими.

У залежності від рівня впливу інвестора на інвестоване підприємство інвестиції поділяються на:

- *інвестиції в асоційовані підприємства* – інвестиції у підприємство, в якому інвестору належить блокувальний (більше 20 %) пакет акцій (голосів) і яке не є дочірнім або спільним підприємством інвестора;

- *інвестиції в дочірні підприємства* – інвестиції в підприємства, які перебувають під контролем материнського (холдингового) підприємства (під контролем у даному випадку розуміється вирішальний вплив на фінансову, господарську і комерційну політику підприємства з метою одержання вигод від його діяльності);

- *інвестиції в спільну діяльність* – інвестиції для ведення господарської діяльності зі створенням або без створення юридичної особи, яка є об'єктом спільного контролю двох або більше сторін відповідно до письмової угоди між ними (під спільним контролем розуміється розподіл контролю за господарською діяльністю відповідно до угоди про ведення спільної діяльності; у разі здійснення спільної діяльності без утворення юридичної особи активи, що передані учасниками для спільного використання, як фінансові інвестиції не визнаються).

Відображення фінансових інвестицій у Балансі та на рахунках бухгалтерського обліку наведено в таблиці 5.1.

Рахунок 14 "Довгострокові фінансові інвестиції" використовується для узагальнення інформації про наявність та рух довгострокових інвестицій (вкладень) у цінні папери інших підприємств, облігації державних та місцевих позик, статутний капітал інших підприємств, створених на території країни та за кордоном.

На рахунку 35 "Поточні фінансові інвестиції" ведеться облік наявності та руху поточних фінансових інвестицій і еквівалентів грошових коштів, у тому числі депозитних сертифікатів.

Аналітичний облік фінансових інвестицій ведеться за видами фінансових вкладень та об'єктами інвестування.

Процедура визнання та класифікації фінансових інвестицій з метою відображення на рахунках бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності підприємства зображена на рисунку 5.1 (за матеріалами [25]).

Таблиця 5.1

Відображення фінансових інвестицій у Балансі та на рахунках
бухгалтерського обліку

Види фінансових інвестицій	Статті балансу	Рахунки Плану рахунків
Довгострокові	040 "Довгострокові фінансові інвестиції, які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств"	141 "Інвестиції пов'язаним сторонам за методом обліку участі в капіталі"
	045 "Інші довгострокові фінансові інвестиції"	142 "Інші інвестиції пов'язаним сторонам", 143 "Інвестиції непов'язаним сторонам"
Поточні (крім еквівалентів грошових коштів)	220 "Поточні фінансові інвестиції"	352 "Інші поточні фінансові інвестиції"
Еквіваленти грошових коштів	230 "Грошові кошти та їх еквіваленти в національній валюті"	351 "Еквіваленти грошових коштів"
	240 "Грошові кошти та їх еквіваленти в іноземній валюті"	

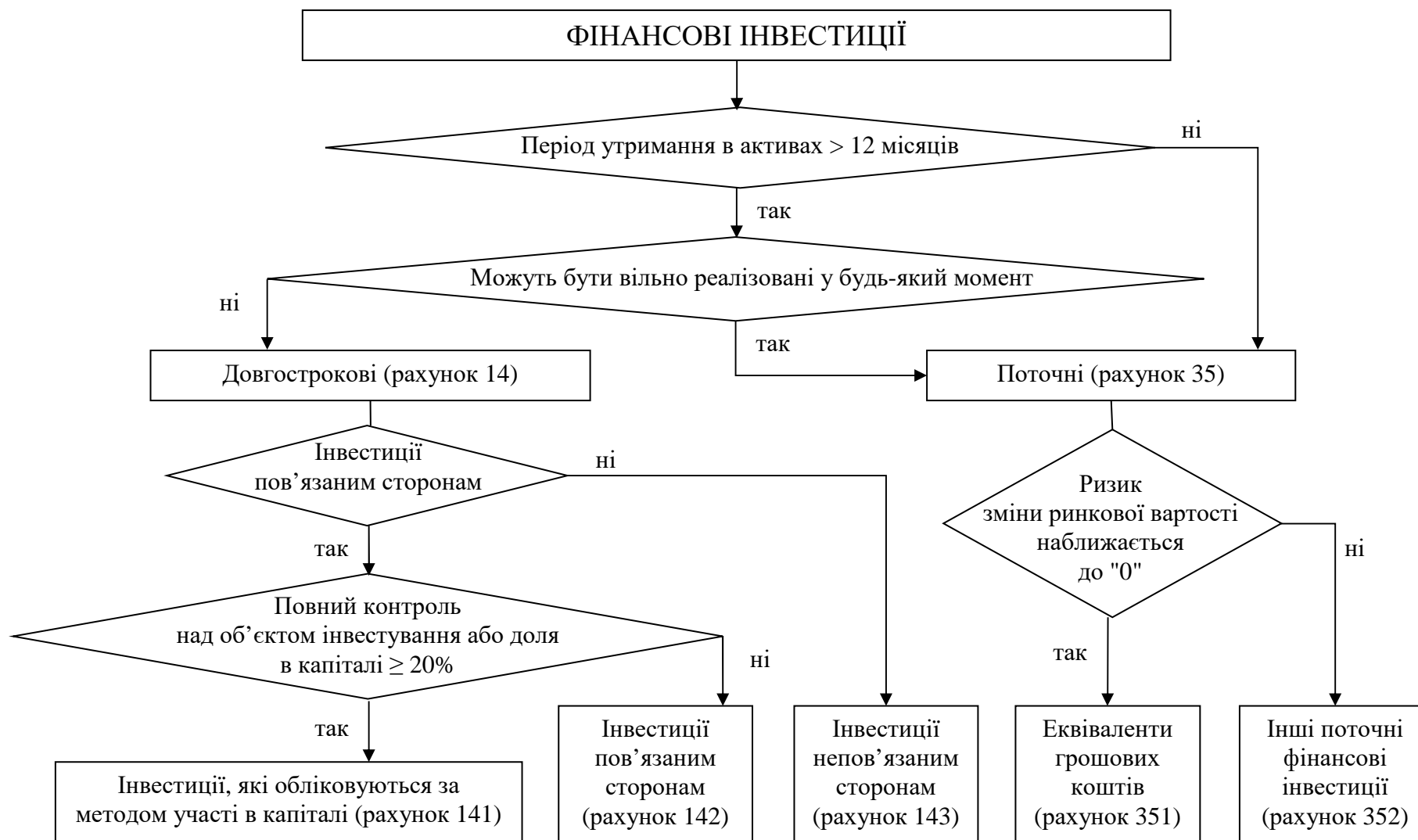

Рис. 5.1. Визнання та види фінансових інвестицій

5.2. Первісна оцінка та основні принципи обліку доходів від фінансових інвестицій

Фінансові інвестиції первинно оцінюються й відображаються в обліку за *собівартістю*, що складається з ціни їх придбання, комісійних винагород, мита, податків, зборів, обов'язкових платежів та інших витрат, безпосередньо пов'язаних із придбанням даної фінансової інвестиції.

Визначення собівартості фінансової інвестиції залежить від способу її придбання (таблиця 5.2)

Таблиця 5.2

Визначення собівартості фінансових інвестицій

Спосіб придбання фінансової інвестиції	Складові собівартості фінансової інвестиції
1. Придбання за грошові кошти	Сплачені, згідно з договором купівлі-продажу, грошові кошти + витрати, що безпосередньо пов'язані з придбанням
2. Придбання шляхом обміну на цінні папери власної емісії	Справедлива вартість переданих цінних паперів власної емісії + витрати, що безпосередньо пов'язані з придбанням
3. Придбання шляхом обміну на інші активи	Справедлива вартість переданих активів + витрати, що безпосередньо пов'язані з придбанням

Доходи від фінансових інвестицій можуть бути отримані: у вигляді *відсотків*, тобто плати за використання грошових коштів, їх еквівалентів чи сум заборгованості підприємству; доходів від володіння корпоративними правами (*дивідендів*); від майнових прав та плати за використання нематеріальних активів у вигляді *роялті*, за рахунок *зростання вартості інвестицій* (експертна оцінка або ринкова вартість

перевищує собівартість) та *шляхом участі у капіталі*.

Доходи від фінансових інвестицій в більшості випадків визнаються до моменту їх отримання у вигляді грошових коштів або інших активів. Застосування методу нарахування всіх видів доходів від фінансових інвестицій є обов'язковим за винятком випадків, передбачених П(С)БО.

Доход від здійснених фінансових інвестицій (якщо він може бути достовірно оцінений та існує ймовірність надходження економічних вигод, пов'язаних з утриманням інвестиції) визнається та розподіляється між звітними періодами в такому порядку:

- *відсотки* – у тому звітному періоді, до якого вони належать, виходячи з бази нарахування, ставки відсотка і строку утримання відповідних фінансових інвестицій;

- *доход від участі у капіталі* – визначається на дату балансу на підставі фінансових звітів дочірніх, спільних та асоційованих підприємств;

- *дивіденди* – у періоді прийняття рішення про їх виплату в розмірі об'явленої суми за вирахуванням податку на дивіденди;

- *дисконт* – протягом періоду з моменту придбання фінансових інвестицій до моменту їх погашення за методом ефективної ставки відсотка;

- *роялті* – за принципом нарахування згідно з економічним змістом відповідної угоди;

- *доходи від зростання вартості* – у тому періоді, коли здійснено переоцінку або реалізацію фінансової інвестиції.

Доход від фінансових інвестицій за методом участі в капіталі відображається на рахунку 72 "Доход від участі в капіталі"; доходи у вигляді дивідендів, відсотків, амортизації дисконту по інвестиціях – на рахунку 73 "Інші фінансові доходи"; доходи від реалізації фінансових інвестицій – на рахунку 74 "Інші доходи".

5.3. Облік поточних фінансових інвестицій

Для обліку наявності й руху поточних фінансових інвестицій і еквівалентів грошових коштів застосовується рахунок 35 "Поточні фінансові інвестиції", що має наступні субрахунки:

- 351 "Еквіваленти грошових коштів";
- 352 "Інші поточні фінансові інвестиції".

По дебету рахунка 35 "Поточні фінансові інвестиції" відображається придбання (надходження) еквівалентів грошових коштів та інших поточних фінансових інвестицій, по кредиту – зменшення їхньої вартості й вибуття.

Поточні фінансові інвестиції, тобто такі, що придбані та утримуються з метою їх продажу, на дату балансу відображаються по *справедливій вартості* або по *собівартості з урахуванням зменшення корисності* (якщо справедливу вартість визначити неможливо). **Справедлива вартість** фінансових інвестицій у цінні папери визначається за їх поточною ринковою вартістю, а за неможливості – виходячи з експертної оцінки. **Ринкова вартість** фінансової інвестиції – це сума, яку можна отримати від продажу фінансової інвестиції на активному ринку. Характеристики активного ринку наведені у попередніх розділах цього посібника.

У разі відхилення балансової вартості фінансових інвестицій від їх справедливої вартості необхідно проводити переоцінку фінансових інвестицій. Сума збільшення або зменшення балансової вартості фінансових інвестицій у разі їх переоцінки відображається в складі інших доходів (рахунок 746) або інших витрат (рахунок 975) відповідно.

Якщо справедливу вартість фінансових інвестицій достовірно визначити неможливо, то вони відображаються в балансі за *собівартістю з урахуванням зменшення корисності*.

Зменшення корисності — втрата економічної вигоди в сумі перевищення балансової вартості інвестиції над сумою, яку підприємство очікує отримати за час утримування інвестиції.

Втрати від зменшення корисності фінансових інвестицій визнаються як інші витрати (рахунок 972) з одночасним зменшенням балансової вартості фінансових інвестицій.

Відображення в обліку господарських операцій з руху поточних фінансових інвестицій наведено в таблиці 5.3.

Таблиця 5.3

Відображення в обліку господарських операцій з
поточними фінансовими інвестиціями

Зміст господарських операцій	Кореспонденція рахунків		Первинний документ
	дебет	кредит	
1	2	3	4
Придбання фінансових інвестицій за грошові кошти			
1. Придбано поточні фінансові інвестиції	35	631,64	Виписка з реєстру чи з рахунка у цінних паперах
2. Отримано посередницькі послуги торговця цінними паперами	35	685	Акт про надані послуги
3. Сплачено суму вартості поточних фінансових інвестицій	631	311,301	Платіжне доручення
4. Сплачено мито й збори	64,685	311,301	Платіжне доручення
Отримання поточних фінансових інвестицій в обмін на викуплені акції			
1. Викуплено акції у акціонерів підприємства (по ринковій вартості)	451	311,301	Платіжне доручення
2. Отримано емісійний дохід у результаті викупу акцій вище їхньої номінальної вартості	451	421	Бухгалтерська довідка

Продовження таблиці 5.3

1	2	3	4
3. Отримано поточні фінансові інвестиції в обмін на викуплені акції	352	451	Виписка з реєстру чи з рахунка у цінних паперах
Обмін фінансових інвестицій на інші активи			
1. Отримано поточну фінансову інвестицію в обмін на товар	35	361	Виписка з реєстру чи з рахунка у цінних паперах
2. Зараховано до складу поточних фінансових інвестицій активи, які не можуть бути використані в найближчі 12 місяців за своїм прямим призначенням	35	184	Бухгалтерська довідка
Придбання фінансових інвестицій іншим шляхом			
1. Придбано поточні фінансові інвестиції за рахунок кредитів банків	35	50,60	Виписка з реєстру чи з рахунка у цінних паперах
2. Придбано акції, які вільно котируються на ринку з метою перепродажу за рахунок короткострокових депозитних сертифікатів	352	351	Виписка з реєстру чи з рахунка у цінних паперах
3. Придбано безоплатно поточні фінансові інвестиції	35	745	Бухгалтерська довідка
4. Відображено переведення довгострокових фінансових інвестицій до складу поточних	352	14	Бухгалтерська довідка
Інші операції з поточними фінансовими інвестиціями			
1. Збільшено балансову вартість фінансових інвестицій на дату балансу внаслідок відновлення корисності або дооцінки	352	742, 746	Бухгалтерська довідка

Продовження таблиці 5.3

1	2	3	4
2. Зменшення балансової вартості фінансових інвестицій на дату балансу внаслідок зменшення корисності або уцінки	972, 975	352	Бухгалтерська довідка
Вибуття поточних фінансових інвестицій			
1. Реалізовано поточні фінансові інвестиції (по справедливій вартості): - акції передано покупцю; - списано собівартість інвестиції	361 971	741 352	Виписка з реєстру чи з рахунка у цінних паперах
2. Отримано грошові кошти від продажу акцій	311	361	Виписка банку
3. Відображено переведення поточних фінансових інвестицій до складу довгострокових	352	14	Бухгалтерська довідка
4. Переведено поточні фінансові інвестиції в інші необоротні активи, якщо немає можливості їх використання в найближчі 12 місяців	184	352	Бухгалтерська довідка
5. Відображено втрату поточних фінансових інвестицій внаслідок надзвичайних подій	99	35	Бухгалтерська довідка на підставі акта

5.4. Облік довгострокових фінансових інвестицій

Довгострокові фінансові інвестиції в боргові цінні папери, що утримуються інвестором до їх погашення, відображаються на дату балансу за амортизованою собівартістю фінансових інвестицій.

Амортизована собівартість фінансової інвестиції – собівартість фінансової інвестиції з урахуванням часткового її списання внаслідок зменшення корисності, яка збільшена (зменшена) на суму накопиченої амортизації дисконту (премії).

При цьому під **дисконтом** розуміється сума перевищення вартості погашення боргових цінних паперів над їх собівартістю, а під **премією** – сума перевищення собівартості боргових цінних паперів над вартістю їх погашення.

Амортизація, тобто розподіл дисконту або премії протягом періоду з дати придбання боргових цінних паперів до моменту їх погашення, здійснюється за **методом ефективної ставки відсотка**.

Сума амортизації дисконту або премії нараховується одночасно з нарахуванням відсотка, що підлягає отриманню. Дисконт збільшує доход від відсотків. Премія зменшує доход від відсотків.

Фінансові інвестиції в асоційовані, дочірні підприємства та у спільну діяльність обліковуються за **методом участі в капіталі**.

Виключенням є фінансові інвестиції в асоційовані, дочірні та спільні підприємства, які:

а) придбані та утримуються виключно для продажу протягом 12 місяців з дати придбання;

б) здійснені у підприємства, що ведуть свою діяльність в умовах, які обмежують їх здатність передавати кошти інвестору протягом періоду, що перевищує 12 місяців.

Такі фінансові інвестиції обліковуються за справедливою вартістю. Якщо справедливу вартість визначити неможливо, то – за собівартістю з урахуванням зменшення корисності.

Метод участі в капіталі – це метод обліку фінансових інвестицій, згідно з яким балансова вартість інвестицій відповідно збільшується або зменшується на суму збільшення або зменшення частки інвестора у власному капіталі об'єкта інвестування.

Фінансові інвестиції, що обліковуються за методом участі в капіталі, на дату балансу відображаються за вартістю, яка визначена з урахуванням зміни загальної величини власного капіталу об'єкта інвестування, за

винятком змін капіталу, що є результатом операцій між інвестором і об'єктом інвестування.

Для відображення фінансових інвестицій за методом участі в капіталі використовуються фінансові звіти дочірніх, спільних та асоційованих підприємств, які складені на ту ж звітну дату, що і звіти інвестора.

Відображення в обліку господарських операцій з руху довгострокових фінансових інвестицій наведено в таблиці 5.4.

Таблиця 5.4

Відображення в обліку господарських операцій з довгостроковими фінансовими інвестиціями

Зміст господарських операцій	Кореспонденція рахунків		Первинний документ
	дебет	кредит	
1	2	3	4
1. Придбано довгострокові фінансові інвестиції шляхом перерахування грошових коштів	14	311	Виписка з реєстру чи з рахунка у цінних паперах
2. Придбано довгострокові фінансові інвестиції шляхом передачі довгострокового векселя	14	182	Виписка з реєстру чи з рахунка у цінних паперах
3. Придбано довгострокові фінансові інвестиції шляхом передачі поточних фінансових інвестицій	14 971	741 352	Виписка з реєстру чи з рахунка у цінних паперах
4. Придбано довгострокові фінансові інвестиції шляхом внеску продукції, товарів до статутного фонду інших підприємств	14 90	70 26,28	Виписка з реєстру чи з рахунка у цінних паперах

Продовження таблиці 5.4

1	2	3	4
5. Нараховано мито та інші обов'язкові платежі	14	642	Виписка з реєстру чи з рахунка у цінних паперах
6. Сплачено мито та інші обов'язкові платежі	642	311	Платіжне доручення
7. Відображено доход від інвестицій, придбаних з дисконтом:			
- нарахування відсотків;	373	732	Бухгалтерська довідка,
- амортизація дисконту;	14	733	Виписка банку
- отримання відсотків	311	373	
8. Відображено доход від інвестицій, придбаних з премією:			
- нарахування відсотків;	373	732	Бухгалтерська довідка,
- амортизація премії;	373	14	Виписка банку
- отримання відсотків	311	373	
9. Повернено суму номінальної вартості інвестиції	311	14	Виписка банку
10. Відображено доход від участі в капіталі (якщо об'єкт інвестування отримав прибуток за звітний період)	141	72	Бухгалтерська довідка
11. Відображено суму дивідендів, що підлягають отриманню	373	141	Бухгалтерська довідка
12. Відображено втрати від участі в капіталі (якщо об'єкт інвестування отримав збиток за звітний період)	96	141	Бухгалтерська довідка
13. Відображено збільшення балансової вартості фінансових інвестицій у разі збільшення загальної величини власного капіталу об'єкта інвестування за звітний період, крім змін за рахунок чистого прибутку	141	42	Виписка з реєстру чи з рахунка у цінних паперах

Продовження таблиці 5.4

1	2	3	4
14. Відображено зменшення балансової вартості фінансових інвестицій у разі зменшення загальної величини власного капіталу об'єкта інвестування за звітний період, крім змін за рахунок збитку	42	14	Виписка з реєстру чи з рахунка у цінних паперах

Узагальнення операцій з обліку фінансових інвестицій здійснюється в Журналі №4 (за кредитом рахунків 14 "Довгострокові фінансові інвестиції", 35 "Поточні фінансові інвестиції"). Аналітичний облік фінансових інвестицій ведеться у Відомості 4.2 за видами цих інвестицій і окремо відкриваються відомості для обліку довгострокових і короткострокових фінансових інвестицій

6. ОБЛІК ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

6.1. Визначення та класифікація дебіторської заборгованості

Під час виробничо-господарської діяльності підприємств на основі неминуче виникають зв'язки з різними юридичними та фізичними особами: покупцями та замовниками, постачальниками та підрядниками, фінансовими та державними установами, фондами соціального страхування, пов'язаними сторонами, іншими підприємствами та організаціями, робітниками підприємства та ін. Такі взаємозв'язки є причиною виникнення та існування дебіторської заборгованості.

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про дебіторську заборгованість та її розкриття у фінансовій звітності визначаються П(С)БО 10 "Дебіторська заборгованість".

Дебіторська заборгованість – це сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. При цьому під *дебіторами* розуміються юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів.

Критерії визнання дебіторської заборгованості відповідають критеріям визнання, які застосовуються для всіх активів.

Одночасно з визнанням дебіторської заборгованості відбувається її класифікація за певними ознаками (рисунок 6.1).

Дебіторська заборгованість згідно з П(С)БО 10 поділяється на *довгострокову* та *поточну*. При цій класифікації враховуються два критерії: строк погашення та зв'язок з нормальним операційним циклом.

Операційний цикл – проміжок часу між придбанням запасів для здійснення діяльності та отриманням коштів від реалізації виробленої з них продукції або товарів і послуг (П(С)БО 2, п.4).

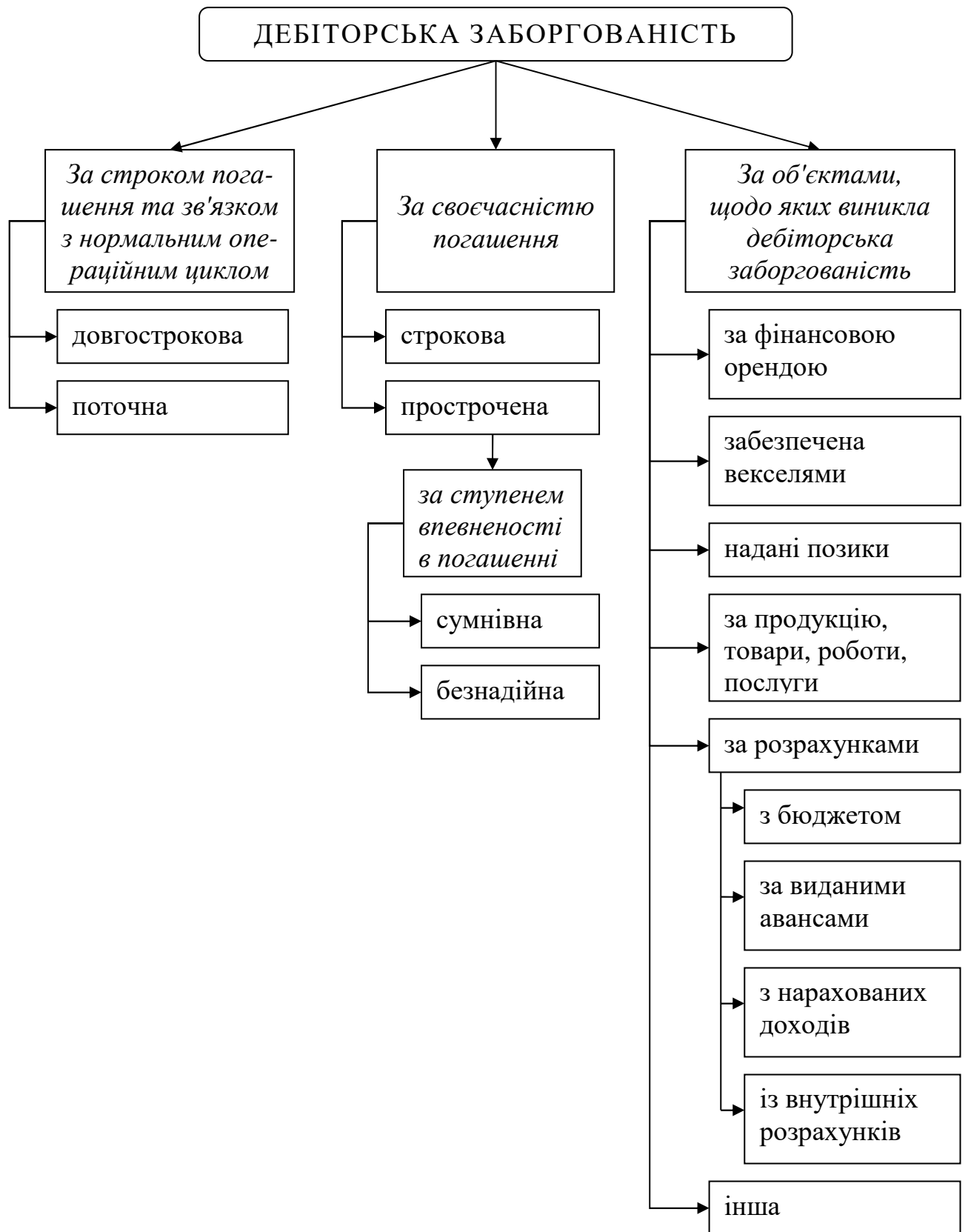

Рис. 6.1. Класифікація дебіторської заборгованості

Довгострокова дебіторська заборгованість – сума дебіторської заборгованості, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу. Для віднесення дебіторської заборгованості до довгострокової необхідно, щоб виконувалися обидва критерії:

- виникнення не в ході нормального операційного циклу;
- строк погашення більше 12 місяців.

Поточна дебіторська заборгованість – сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу, або буде погашена протягом 12 місяців з дати балансу. Особливістю віднесення дебіторської заборгованості до поточної є обов'язкове виконання хоча б одного з наступних критеріїв:

- виникнення в ході нормального операційного циклу;
- строк погашення не більше 12 місяців.

Дебіторська заборгованість, яка виникає в ході нормального операційного циклу, визнається поточною незалежно від строку погашення. Якщо до поточної дебіторської заборгованості підприємства відноситься дебіторська заборгованість зі строком погашення менше 12 місяців та дебіторська заборгованість зі строком погашення більше 12 місяців з дати балансу, то така інформація повинна бути розкрита у примітках до фінансової звітності.

Залежно від своєчасності погашення дебіторська заборгованість поділяється на строкову та прострочену дебіторську заборгованість.

Строкова дебіторська заборгованість – це дебіторська заборгованість, строк оплати якої не настав. **Прострочена** – це дебіторська заборгованість, яка не сплачена в строк. У свою чергу, прострочена дебіторська заборгованість поділяється на: *сумнівну* та *безнадійну* дебіторську заборгованість. Таке розділення заборгованості відповідно П(С)БО 10 здійснюється тільки за поточною заборгованістю.

Сумнівна дебіторська заборгованість, або *сумнівний борг* – це поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником. **Безнадійна дебіторська заборгованість** – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності.

Можна виділити ще два особливі види дебіторської заборгованості: *відстрочені податкові активи* та *витрати майбутніх періодів*.

Відстрочені податкові активи – сума податку на прибуток, що підлягає відшкодуванню підприємству у наступних періодах і виникає у випадку, коли обліковий прибуток менший за податковий прибуток. Відстрочені податкові активи відображаються у рядку 060 Балансу у складі довгострокової дебіторської заборгованості. Методологічні засади відображення в обліку відстрочених податкових активів регламентуються П(С)БО 17 "Податок на прибуток".

Витрати майбутніх періодів – витрати, які здійснені у звітному періоді, але будуть визнані витратами у Звіті про фінансові результати у майбутніх звітних періодах згідно з принципом відповідності доходів та витрат. Такі витрати тимчасово відображаються в окремому розділі Балансу. До витрат майбутніх періодів відносяться витрати, які пов'язані з підготовкою до виробництва в сезонних галузях промисловості; з освоєнням нових виробництв та агрегатів; сплачені авансом орендні платежі; оплата страхового поліса; передплата за газети, журнали, періодичні та довідкові видання тощо.

Класифікація видів дебіторської заборгованості за об'єктами, щодо яких вона виникла, використовується для організації обліку дебіторської заборгованості в рамках субрахунків рахунків класу 1 "Необоротні активи" та класу 3 "Кошти, розрахунки та інші активи", що передбачені Планом рахунків для накопичення інформації про дебіторську заборгованість.

Ці рахунки об'єднуються у відповідні статті, які відображаються у Балансі за встановленою П(С)БО 2 формою. Взаємозв'язок залишків на рахунках бухгалтерського обліку та статей Балансу, за яким відображається дебіторська заборгованість, наведено в таблиці 6.1.

Таблиця 6.1

Відображення дебіторської заборгованості у Балансі
та на рахунках бухгалтерського обліку

Статті Балансу	Код рядка	Рахунки Плану рахунків
1	2	3
1. Необоротні активи		
Довгострокова дебіторська заборгованість	050	181 "Заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду"
		182 "Довгострокові векселі одержані"
		183 "Інша дебіторська заборгованість"
Відстрочені податкові активи	060	17 "Відстрочені податкові активи"
II. Оборотні активи		
Векселі одержані	150	341 "Короткострокові векселі, одержані в національній валюті"
		342 "Короткострокові векселі, одержані в іноземній валюті"
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги:		
- чиста реалізаційна вартість	160	Розрахункова сума = рядок 161 – рядок 162
- первісна вартість	161	361 "Розрахунки з вітчизняними покупцями та замовниками"
		362 "Розрахунки з іноземними покупцями та замовниками"

Продовження таблиці 6.1

1	2	3
- резерв сумнівних боргів	162	38 "Резерв сумнівних боргів"
Дебіторська заборгованість за розрахунками:		
- з бюджетом	170	641 "Розрахунки за податками" 642 "Розрахунки за обов'язковими платежами" (у частині платежів до бюджету)
- за виданими авансами	180	371 "Розрахунки за виданими авансами"
- з нарахованих доходів	190	373 "Розрахунки за нарахованими доходами"
- із внутрішніх розрахунків	200	377 "Розрахунки з іншими дебіторами" 682 "Внутрішні розрахунки" 683 "Внутрішньогосподарські розрахунки"
Інша поточна дебіторська заборгованість	210	372 "Розрахунки з підзвітними особами" 374 "Розрахунки за претензіями" 375 "Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків" 376 "Розрахунки за позиками членам кредитних спілок" 377 "Розрахунки з іншими дебіторами" 642 "Розрахунки за обов'язковими платежами" (у частині платежів до позабюджетних фондів) 65 "Розрахунки за страхуванням" 66 "Розрахунки з оплати праці"
III. Витрати майбутніх періодів	270	39 "Витрати майбутніх періодів"

Крім того, для обліку дебіторської заборгованості використовується позабалансовий рахунок 071 "Списана дебіторська заборгованість". На цьому рахунку обліковується списана дебіторська заборгованість протягом не менше трьох років з дати списання для спостереження за можливістю її стягнення у разі зміни майнового становища боржника. Дебіторська заборгованість остаточно списується з позабалансового рахунка 071 після вирішення питання щодо визнання винних осіб або у зв'язку із закінченням строку обліку такої заборгованості.

6.2. Первісна оцінка та облік довгострокової дебіторської заборгованості

Довгострокова дебіторська заборгованість оцінюється та відображається в Балансі за її *теперішньою вартістю*.

Теперішня вартість – дисконтована сума майбутніх платежів (за вирахуванням суми очікуваного відшкодування), яка, як очікується, буде отримана для погашення цієї заборгованості. Визначення теперішньої вартості залежить від виду заборгованості та умов її погашення.

Виділяють такі види довгострокової дебіторської заборгованості:

- *дебіторська заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду;*
- *довгострокові векселі одержані;*
- *інша довгострокова дебіторська заборгованість.*

Дебіторська заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду, – це сума мінімальних орендних платежів і негарантованої ліквідаційної вартості за вирахуванням фінансового доходу, що підлягає отриманню (іншими словами, це теперішня вартість сукупної суми мінімальних орендних платежів та негарантованої ліквідаційної вартості). Даний вид дебіторської заборгованості відображається на субрахунку 181 "Заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду".

Окремий вид довгострокової дебіторської заборгованості – *векселі, одержані у забезпечення довгострокової дебіторської заборгованості.*

Вексель – це безумовне письмове зобов'язання сплатити певну суму протягом визначеного періоду чи в установлений термін на користь пред'явника векселя.

Векселі, одержані у забезпечення довгострокової дебіторської заборгованості, обліковуються на субрахунку 182 "Довгострокові векселі одержані". На цьому субрахунку обліковуються тільки ті векселі, строк погашення яких перевищує дванадцять місяців з дати балансу чи один операційний цикл, якщо він більший за дванадцять місяців. За дебетом рахунка відображається отримання векселів, за кредитом – отримання коштів у погашення векселів, погашення векселем кредиторської заборгованості, продаж векселя третій стороні тощо.

Інша довгострокова дебіторська заборгованість – інші види розрахунків, які не можуть бути віднесені до попередніх видів, зокрема, розрахунки з робітниками за виданими довгостроковими позиками, інші види розрахунків. Вони обліковуються на субрахунку 183 "Інша дебіторська заборгованість".

Частина довгострокової дебіторської заборгованості, яка підлягає погашенню впродовж дванадцяти місяців з дати балансу, відображається у складі поточної дебіторської заборгованості.

Аналітичний облік довгострокової дебіторської заборгованості ведеться за кожним дебітором, за видами заборгованості, термінами її виникнення й погашення.

Відображення в обліку господарських операцій з виникнення та погашення довгострокової дебіторської заборгованості наведено в таблиці 6.2.

Таблиця 6.2

Відображення в обліку господарських операцій
з довгостроковою дебіторською заборгованістю

№ г/о	Зміст господарських операцій	Кореспонденція рахунків		Первинний документ
		дебет	кредит	
1	2	3	4	5
1	Передано орендарю об'єкт фінансової оренди, що придбаний орендодавцем за замовленням орендаря у третьої особи	181	152	Договір оренди, акт приймання-передачі
	Нараховано ПДВ	181	641	Податкова накладна
2	Передано орендарю об'єкт фінансової оренди, який є власністю орендодавця-не виробника об'єкта	181	746	Договір оренди, акт приймання-передачі
	Нараховано ПДВ	746	641	Податкова накладна
3	Передано орендарю об'єкт фінансової оренди, який є власністю орендодавця-виробника об'єкта	181	701	Договір оренди, акт приймання-передачі
	Нараховано ПДВ	701	641	Податкова накладна
4	Нарахована орендодавцем частина орендного платежу, що припадає на поточний рік та яка відшкодовує вартість об'єкта фінансової оренди	377	181	Розрахунок, бухгалтерська довідка, акт наданих послуг

Продовження таблиці 6.2

1	2	3	4	5
5	Отримано довгостроковий вексель від боржника в забезпечення його зобов'язань	182	181,183, 36	Акт приймання-передачі векселів
6	Частина дебіторської заборгованості за довгостроковим векселем, що припадає на поточний рік, переведена у склад поточної дебіторської заборгованості	377	182	Розрахунок, бухгалтерська довідка
7	Видана робітникові підприємства довгострокова позика	183	301,311	Угода про позику, видатковий касовий ордер, платіжне доручення
8	Частина іншої довгострокової дебіторської заборгованості, що припадає на поточний рік, переведена до складу поточної дебіторської заборгованості	377	183	Розрахунок, бухгалтерська довідка

6.3. Первісна оцінка та облік поточної дебіторської заборгованості

Оцінка *поточної дебіторської заборгованості* ґрунтується на первісній вартості, яка залежить від виду дебіторської заборгованості та особливостей її визнання.

Виділяють наступні види поточної дебіторської заборгованості:

- *дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги* (забезпечена та не забезпечена векселями);

- *дебіторська заборгованість за розрахунками* (з бюджетом, за виданими авансами, з нарахованих доходів, із внутрішніх розрахунків);
- *інша поточна дебіторська заборгованість*.

6.3.1. Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги

Поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги виникає, коли підприємство реалізує продукцію (товари, роботи, послуги) в кредит (з відстрочкою платежу).

Особливістю визнання поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги є те, що вона визнається одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт чи послуг. Таким чином, для визнання поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги необхідно, щоб виконувалися такі критерії визнання доходу (П(С)БО 15, п. 8):

- покупцеві передані ризики й вигоди, пов'язані з правом власності на продукцію (товар, інший актив);
- підприємство не здійснює надалі управління та контроль за реалізованою продукцією (товарами, іншими активами);
- сума доходу (виручка) може бути достовірно визначена;
- є впевненість, що в результаті операції відбудеться збільшення економічних вигод підприємства, а витрати, пов'язані з цією операцією, можуть бути достовірно визначені.

Момент передачі ризиків й вигод, пов'язаних з правом власності на продукцію, товари, роботи, послуги визначається на основі вивчення угоди поставки продукції (товару, послуг), яка укладена між підприємством та покупцем, та обставин операції.

Поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги оцінюється за первісною вартістю.

Сума доходу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг визначається угодою між продавцем та покупцем як справедлива вартість компенсації, яку отримали, чи яка підлягає отриманню.

На первісну вартість дебіторської заборгованості за реалізовану продукцію, товари, роботи, послуги впливають такі події, як:

- надання покупцеві торговельної знижки або знижок з обсягу реалізації;
- надання покупцеві знижок після реалізації;
- повернення товарів від покупців.

Торговельні знижки або знижки з обсягу реалізації визначаються у відсотках до базової (основної) ціни. Супровідні їй платіжні документи виписуються за чистою вартістю продажу (за вирахуванням торгової знижки та знижки з обсягу). На рахунках бухгалтерського обліку такі знижки не відображаються, а тільки зменшують первісну вартість дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги. Знижки після реалізації – це знижки за дострокову оплату. Повернення товарів від покупців також зменшує суму дебіторської заборгованості.

Документальне оформлення розрахунків з покупцями та замовниками представлено на рисунку 6.2.

Облік поточної дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги ведеться на субрахунках 361 "Розрахунки з вітчизняними покупцями" та 362 "Розрахунки з іноземними покупцями" рахунка 36 "Розрахунки з покупцями і замовниками".

За дебетом рахунка 36 "Розрахунки з покупцями і замовниками" відображається вартість реалізованої продукції, товарів, виконаних робіт, наданих послуг, яка включає податок на додану вартість, акцизи та інші податки, збори (обов'язкові платежі), що підлягають перерахуванню до бюджетів та позабюджетних фондів і включені до вартості реалізації.

Рис. 6.2. Документальне оформлення розрахунків з покупцями та замовниками

За кредитом – сума платежів, що надійшли на рахунки підприємства в банківських установах, в касу, та інші види розрахунків. Сальдо рахунка 36 "Розрахунки з покупцями і замовниками" відображає заборгованість покупців та підрядників за отриману ними продукцію (роботи, послуги). Отримання кредитового сальдо за цим рахунком не допускається, тому облік попередніх оплат, отриманих від покупця, ведеться окремо на рахунку 681 "Розрахунки за авансами одержаними".

Поточна дебіторська заборгованість за відвантажену продукцію, товари, виконані роботи та надані послуги, яка забезпечена вексями, обліковується на рахунку 34 "Короткострокові векселі одержані".

Короткострокові векселі відображаються у балансі за номінальною вартістю. До статті "Векселі одержані" включається заборгованість за вексями, строк оплати за якими не настав.

Сума нарахованих відсотків за звітний період по векселю, який підлягає оплаті в наступному періоді, переноситься до статті "Дебіторська заборгованість за розрахунками з нарахованих доходів". Відповідно до цієї суми повинен бути визнаний доход за відсотками.

Бланки векселів є бланками суворої звітності, для їх обліку використовується позабалансовий рахунок 08 "Бланки суворого обліку".

Бухгалтерські записи, що відображають операції з визнання та погашення дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги, наведено в таблиці 6.3.

6.3.2. Дебіторська заборгованість за розрахунками та інша поточна дебіторська заборгованість

До дебіторської заборгованості за розрахунками відноситься заборгованість за розрахунками з бюджетом, за виданими авансами, з нарахованих доходів, із внутрішніх розрахунків.

Таблиця 6.3

Відображення в обліку господарських операцій
з дебіторською заборгованістю за товари, роботи, послуги

№ г/о	Зміст господарських операцій	Кореспонденція рахунків		Первинний документ
		дебет	кредит	
1	Відвантажено (виконано, надано) продукцію, товари (роботи, послуги) покупцю (замовнику)	36	701, 702, 703	Видаткова накладна, товарно-транспортна накладна, акт виконаних робіт
	Нараховано ПДВ	701,702 703	641	Податкова накладна
2	Погашена дебіторська заборгованість грошовими коштами	31,30	36	Банківська виписка, прибутковий касовий ордер
3	Погашена дебіторська заборгованість взаєморозрахунками	63,68, 51,62	36	Бухгалтерська довідка
4	Погашена дебіторська заборгованість цінними паперами та іншими активами	35,20, 28,10	36	Договір поставки, акт приймання-передачі цінних паперів, прибуткові накладні, акт приймання-передачі необоротних активів
5	Повернення продукції або товарів протягом звітного періоду від покупців	704	361,30	Прибуткові накладні, акт повернення товарів, податкова накладна
	Одночасно сторно на суму ПДВ	704	641	
6	Отримано короткостроковий вексель у забезпечення дебіторської заборгованості	34	36	Договір поставки товару, акт приймання-передачі векселів
7	Погашено вексель	311	34	Банківська виписка

Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом – це дебіторська заборгованість фінансових і податкових органів, а також переплата за податками, зборами та іншими обов'язковими платежами до бюджету. Облік такої заборгованості ведеться на субрахунку 641 "Розрахунки за податками" та частково на субрахунку 642 "Розрахунки за обов'язковими платежами" рахунка 64 "Розрахунки за податками й платежами". Крім платежів до бюджету, на 642 субрахунку ведеться облік платежів до позабюджетних фондів.

Аналітичний облік розрахунків за податками і платежами ведеться за їх видами, що передбачені дійсним законодавством.

Рахунок 64 "Розрахунки за податками й платежами" може мати як дебетове, так і кредитове сальдо. При цьому показники за цим рахунком не згортаються, а сальдо синтетичного рахунка визначається розгорнуто за дебетом та за кредитом. Таким чином, в обліку підприємства одночасно значиться як дебіторська, так і кредиторська заборгованість по розрахунках з бюджетом. Наявність саме дебетового сальдо по рахунках 641 "Розрахунки за податками" та 642 "Розрахунки за обов'язковими платежами" свідчить про те, що за деякими податками та платежами підприємство переплатило певну суму, яку потрібно або зарахувати в рахунок майбутніх платежів, або повернути на розрахунковий рахунок підприємства.

Дебіторська заборгованість за виданими авансами показує суму авансів, наданих іншим підприємствам у рахунок наступних платежів.

Облік розрахунків за виданими авансами ведеться на субрахунку 371 "Розрахунки за виданими авансами" балансового активно-пасивного рахунка 37 "Розрахунки з різними дебіторами". Видані постачальникам та підрядникам аванси під постачання продукції, виконання робіт, надання послуг відображаються за дебетом субрахунка 371 "Розрахунки за виданими авансами". За кредитом – відображається сума заліку за

отримані від постачальника товарно-матеріальні цінності або повністю чи частково виконані (надані) роботи (послуги).

Дебіторська заборгованість з нарахованих доходів являє собою суму нарахованих дивідендів, відсотків, роялті та інших, що підлягають надходженню. Дебіторська заборгованість з нарахованих дивідендів визнається активом в період їх нарахування. Дебіторська заборгованість з нарахованих відсотків – в тому звітному періоді, до якого вони відносяться виходячи з бази їх нарахування та терміну користування відповідними активами. Роялті визнаються за принципом нарахування у відповідності до економічного змісту орендної угоди.

Для обліку розрахунків за нарахованими доходами передбачений субрахунок 373 "Розрахунки за нарахованими доходами" рахунка 37 "Розрахунки з різними дебіторами". За дебетом даного субрахунка відображається виникнення дебіторської заборгованості за нарахованими відсотками, дивідендами, роялті, які підлягають отриманню, а за кредитом – її погашення чи списання. Сальдо субрахунка 373 відображає дебіторську заборгованість перед підприємством за нарахованими на його користь відсотками, дивідендами, роялті.

Аналітичний облік по субрахунку 373 "Розрахунки за нарахованими доходами" організується по кожному дебітору, по видах нарахованих доходів, по строках їх отримання.

Дебіторська заборгованість із внутрішніх розрахунків – це сума заборгованості пов'язаних сторін та дебіторська заборгованість із внутрішньовідомчих розрахунків. Її вартість визначається як дебетове сальдо по субрахунках 682 "Внутрішні розрахунки" та 683 "Внутрішньогосподарські розрахунки" рахунка 68 "Розрахунки за іншими операціями". Характеристика інформації, що узагальнюється на рахунках обліку внутрішніх розрахунків, наведена в таблиці 6.4.

Таблиця 6.4

Рахунки обліку внутрішніх розрахунків

Код субрахунка	Найменування субрахунка	Зміст інформації, що узагальнюється на субрахунку
682	Внутрішні розрахунки	Ведеться облік усіх видів поточних розрахунків з дочірніми й асоційованими підприємствами
683	Внутрішньогосподарські розрахунки	Ведеться облік внутрішньогосподарських розрахунків з виробничими одиницями й господарствами, відокремленими на окремий баланс, за взаємним відпуском матеріальних цінностей; з реалізації продукції, робіт, послуг; з передачі витрат із загальноуправлінської діяльності; з виплати заробітної плати робітникам цих господарств; по інших видах розрахунків

Поняття *іншої поточної дебіторської заборгованості* включає заборгованість дебіторів, яка не може бути віднесена до попередніх статей дебіторської заборгованості і відображається в складі оборотних активів підприємства. До іншої поточної дебіторської заборгованості належать наступні види дебіторської заборгованості:

- *дебіторська заборгованість по розрахунках з підзвітними особами;*
- *дебіторська заборгованість по розрахунках за претензіями;*
- *дебіторська заборгованість по розрахунках за відшкодуванням завданих збитків;*
- *дебіторська заборгованість по розрахунках за позиками членам кредитних спілок;*

- *дебіторська заборгованість по розрахунках з іншими дебіторами.*

Для обліку **операцій з підзвітними особами** передбачений субрахунок 372 "Розрахунки з підзвітними особами" рахунка 37 "Розрахунки з різними дебіторами". Він відкривається для обліку операцій по видачі готівкових грошових коштів з каси підприємства підзвітним особам для здійснення загальногосподарських й відрядних витрат. По дебету субрахунка відображається виникнення боргу підзвітної особи при отриманні коштів від підприємства, по кредиту – надання авансового звіту про використання отриманих коштів чи повернення коштів до каси. Сальдо субрахунка 372 може бути як дебетовим, так і кредитовим. Такі показники відображаються розгорнуто: дебетове сальдо – в складі оборотних активів, кредитове сальдо – в складі зобов'язань балансу підприємства.

Згідно з діючим законодавством України робітники підприємства можуть отримувати готівкові кошти в касі підприємства для здійснення загальногосподарських витрат: оплата послуг (комунальних, юридичних, нотаріальних, поштових, митних та ін.), оплата податків чи зборів, придбання матеріальних цінностей (товарів, виробничих запасів, бланків документів, методичної літератури та ін.). Наступного дня після отримання коштів співробітник підприємства повинен відзвітувати про їх використання, тобто, надати на затвердження до керівництва авансовий звіт з прикладеними оригіналами документів, які підтверджують витрати, чи повернути гроші до каси.

У випадку виробничої необхідності робітники підприємств можуть направлятися до службових відряджень (поїздка робітника за розпорядженням керівництва на певний термін задля виконання службового доручення в іншому населеному пункті). Обов'язково оформляється наказ керівництва підприємства (як підстава поїздки),

відрядне посвідчення (в якості документа, який підтверджує повноваження робітника, який відряджається, маршрут та терміни його переміщень), видається з каси аванс на здійснення відрядних витрат.

Відрядні витрати, як правило, включають наступні позиції:

- проїзд до пункту призначення та назад;
- проживання у готелі за місцем призначення;
- добові.

Проїзд до пункту призначення і назад дозволяється усіма видами суспільного та міжміського транспорту. Відшкодування витрат здійснюється на підставі оригіналів проїзних документів.

Проживання за місцем призначення і понесені в зв'язку з цим витрати підтверджуються оригіналами рахунків готелів, гуртожитків та ін. Можуть бути також відшкодовані витрати за комплексом послуг, наданих за місцем проживання, наприклад, за службові телефонні розмови.

Добові за термін відрядження нараховуються на усі дні перебування у від'їзді. День від'їзду та день приїзду рахуються окремо, враховуються також вихідні та святкові дні. Розмір добових встановлено окремо для відряджень в межах України і за кордон. Термін відрядження встановлюється по відмітках у відрядному посвідченні.

Керівники підприємств (організацій) сумісним рішенням з колективом підприємства (під час підготовки та укладення колективного договору) можуть пом'якшити регламентовані державою умови відряджень: збільшити розмір добових, дозволити проїзд легковим транспортом чи таксі, відшкодувати витрати без надання оригіналів документів та ін. У цьому випадку відшкодування наднормативних витрат повинно здійснюватись за рахунок прибутку підприємства, а співробітнику, який був у відрядженні, зараховується до сукупного доходу зі всіма наслідками оподаткування та нарахування страхових внесків.

При поверненні з відрядження співробітник (підзвітна особа) надає до затвердження авансовий звіт в термін перших трьох робочих днів. Невикористана сума авансу здається до каси підприємства. Якщо у відрядженні були здійснені загальногосподарські витрати (придбання канцтоварів, літератури, інструментів та ін.), підзвітна особа оформляє щодо них окремий авансовий звіт та здає разом зі звітом про відрядні витрати.

Облік *операцій претензійного характеру* ведеться на субрахунку 374 "Розрахунки за претензіями" рахунка 37 "Розрахунки з різними дебіторами". До нарахування приймаються претензії, які визнані платником або судом. До таких відносяться претензії, які було пред'явлено постачальникам, підрядникам, транспортним та іншим організаціям у зв'язку з невиконанням договірних обов'язків, умов поставок та ін., а також за пред'явленими та визнаними ними штрафами, пенями та неустойками. По дебету субрахунка 374 "Розрахунки за претензіями" відображається поява (виставляння) претензії, а по кредиту – її відшкодування винуватцем.

Сума претензії встановлюється на підставі актів приймання-здачі товарно-матеріальних цінностей, письмової згоди постачальників з розміром збитків та відшкодування їх в визначені терміни, рішень господарських судів та ін. При цьому суми пред'явлених та визнаних претензій враховуються підприємством на субрахунку 374 "Розрахунки за претензіями" до тих пір, доки не будуть погашені боржником.

Складовою частиною іншої поточної дебіторської заборгованості є *заборгованість по розрахунках з винними особами* по відшкодуванню збитків, завданих підприємству в результаті нестач, перевитрат, псування цінностей, розкрадань грошових коштів та ін. Факти нестач, втрат, псування матеріальних цінностей та їх крадіжок можуть бути виявлені в процесі інвентаризації. У випадку встановлення винуватця виникає

питання обліку завданих підприємству збитків. Покриття збитків можливо за взаємною домовленістю керівництва підприємства та винуватої сторони шляхом утримання з заробітної плати, згідно із заявою робітника, внесення необхідних грошових сум чи активів. При недосягненні домовленості справа може бути розглянута слідчими органами, а потім судом.

Для обліку розрахунків з винними особами по відшкодуванню завданих підприємству збитків відкривається субрахунок 375 "Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків" рахунка 37 "Розрахунки з різними дебіторами". По дебету субрахунка 375 "Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків" відображається сума виявлених нестач, втрат, збитків, по кредиту – відшкодування завданих збитків. Аналітичний облік розрахунків з відшкодування матеріальних збитків ведеться окремо по кожній винній особі.

Облік *дебіторської заборгованості по розрахунках за позиками членам кредитних спілок* ведеться на субрахунку 376 "Розрахунки за позиками членам кредитних спілок" рахунка 37 "Розрахунки з різними дебіторами".

Субрахунок 377 "Розрахунки з іншими дебіторами" рахунка 37 "Розрахунки з різними дебіторами" використовується для обліку розрахунків по операціях, які не відображаються на інших субрахунках рахунка 37 "Розрахунки з різними дебіторами". Сюди включені усі види розрахунків з робітниками, окрім розрахунків з оплати праці та тих, що відображаються на інших субрахунках 37-го рахунка, розрахунки по операціях, пов'язаних з сумісною діяльністю та ін.

Порядок відображення у фінансовому обліку господарських операцій з обліку дебіторської заборгованості за розрахунками та іншої поточної дебіторської заборгованості наведено в таблиці 6.5.

Таблиця 6.5

Відображення в обліку операцій з дебіторською заборгованістю за розрахунками та з іншої поточної дебіторською заборгованістю

Зміст господарських операцій	Кореспонденція рахунків		Первинний документ
	дебет	кредит	
1	2	3	4
Розрахунки за виданими авансами			
1. Здійснено передплату (оплачено аванс)	371	311	Платіжне доручення
2. Визначена сума податкового кредиту з передплати	641	644	Податкова накладна
3. Отримані товарно-матеріальні цінності на суму сплаченого авансу	20,22,28 10,12	631	Прибуткова накладна, акт
4. Збалансована сума податкового кредиту	644	631	приймання-передачі, акт транспортної організації
5. Списано авансовий платіж при закритті операції	631	371	Бухгалтерська довідка
Розрахунки за нарахованими доходами			
6. Нараховані дивіденди, проценти	373	731, 732	Договір, бухгалтерський реєстр
7. Отримані дивіденди, проценти	301,311	373	Банківська виписка

Продовження таблиці 6.5

1	2	3	4
Внутрішні розрахунки			
8. Відвантажена продукція пов'язаній стороні для подальшої реалізації	682,683	26	Видаткова накладна
9. Відображена заборгованість пов'язаної сторони на суму очікуваного прибутку від реалізації	682,683	69	Видаткова накладна
10. Відображена заборгованість пов'язаної сторони в сумі податкових зобов'язань з ПДВ	682,683	643	Видаткова накладна
11. Відображена сума доходу від реалізації продукції, що належить головному підприємству	69	70	Бухгалтерська довідка
12. Нарахування податкового зобов'язання з ПДВ	643	641	Книга обліку продаж пов'язаної сторони
13. Отримано кошти за раніше відвантажену та реалізовану пов'язаною стороною продукцію	311	682,683	Банківська виписка
14. Пов'язаній стороні передано об'єкт основних засобів	682,683	10,11	Акт приймання-передачі
15. Списано суму накопиченого зносу переданого об'єкта основних засобів	131	10,11	Акт приймання-передачі

Продовження таблиці 6.5

1	2	3	4
Розрахунки з підзвітними особами			
16. Видано з каси під звіт готівкові кошти	372	301	Видатковий касовий ордер, відрядне посвідчення
17. Надано авансовий звіт про здійснення загальногосподарських витрат (послуги, податки, активи)	685,20, 22,28, 10,12,64	372	Авансовий звіт, чеки, акти виконаних робіт, податкові накладні
18. Внесено до каси залишок коштів	301	372	Прибутковий касовий ордер
19. Надано на підтвердження авансовий звіт про відрядні витрати робітника адміністрації	92	372	Авансовий звіт, квитки на проїзд, чек готелю
20. Відшкодовані витрати згідно з авансовим звітом	372	301	Видатковий касовий ордер
21. Підзвітні суми, що не повернуті, зараховані до сукупного місячного доходу робітника	944	66	Відомість нарахування заробітної плати
22. Підзвітні суми, що не повернуті, списані на внутрішні витрати	682	372	Бухгалтерська довідка

Продовження таблиці 6.5

1	2	3	4
23. Підзвітні суми, що не повернуті, списані на внутрішні розрахунки: - відшкодовані підприємству робітником; - закриті за строком позовної давності	301 443	682 682	Прибутковий касовий ордер, бухгалтерська довідка
24. Затверджені витрати понад встановлених законодавством норм у складі відрядних витрат	443	372	Бухгалтерська довідка
Розрахунки за претензіями			
25. Виявлена недопоставка товару й виставлена претензія постачальнику	374 631	631 28	Претензія
26. Прийнята виставлена претензія та відшкодовується постачальником: - допоставкою товару; - поверненням грошових сум	28 311	374 374	Приходна накладна, банківська виписка
27. Висунуто претензію (штраф) постачальнику за псування активів при доставці	374	715	Претензія
28. Задовільнено претензію постачальником	311	374	Банківська виписка
29. Списана на витрати підприємства претензія при відмові постачальника (за рішенням суду)	944	374	Бухгалтерська довідка

Продовження таблиці 6.5

1	2	3	4
Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків			
30. Виявлено нестачу від псування матеріальних цінностей під час інвентаризації (винуватця поки не встановлено)	947	10,12, 20,22, 28	Акт інвентаризації
31. Відображена нестача на позабалансовому рахунку	072	-	Бухгалтерська довідка
32. Визначені винуватці псування (нестачі) матеріальних цінностей	375	716	Акт інвентаризації
33. Одночасно списана з позабалансового рахунка вартість нестачі	-	072	Бухгалтерська довідка
34. Відшкодування винуватою особою збитку, який було нанесено підприємству:			Відомість нарахування заробітної плати,
- утриманням із заробітної плати;	66	375	плати,
- внесенням коштів у касу;	301	375	банківська
- перерахуванням коштів на розрахунковий рахунок;	311	375	виписка,
- внесенням активів (матеріальних цінностей)	10,12,20 22,28	375	прибуткові накладні, акти приймання-передачі
Розрахунки з іншими дебіторами			
35. Видана позика робітникові підприємства	377	301	Видатковий касовий ордер, угода

Продовження таблиці 6.5

1	2	3	4
36. Оплачено придбання матеріальних цінностей у формі позики робітникові	377	311	Платіжне доручення, угода
37. Робітник підприємства повертає надану підприємством позику:			Прибутковий касовий ордер,
- готівковими грошовими коштами до каси підприємства;	301	377	банківська виписка,
- перерахуванням коштів на розрахунковий рахунок підприємства;	311	377	відомість нарахування заробітної плати
- утриманням із заробітної плати робітника	66	377	
38. Підприємство як орендодавець виставляє рахунок за операційну оренду майна	377	713,703	Акт наданих послуг
39. Підприємство як орендодавець отримує орендну плату	301,311	377	Прибутковий касовий ордер
40. Продаж необоротних активів різним юридичним та фізичним особам	377	742	Акт приймання-передачі
41. Отримана оплата від покупця	311	377	Банківська виписка
42. Сплачено мито за експортні операції	377	311	Платіжне доручення, митна декларація
43. Мито включено до витрат періоду (отримана митна декларація)	93	377	Митна декларація

6.4. Створення та облік резерву сумнівних боргів

Наявність у підприємства дебіторської заборгованості передбачає певну долю ризику, що якась частка цієї заборгованості не буде погашена підприємством-боржником. Поточна дебіторська заборгованість, відносно якої існує невпевненість, стає *сумнівною заборгованістю*. Частина такої заборгованості, якщо підприємство не вдасть заходів щодо її погашення, перетворюється в *безнадійну дебіторську заборгованість*.

Як вказувалось раніше, відповідно до Закону України про бухгалтерський облік фінансова звітність повинна складатись з додержанням принципу обачності, тобто методи оцінки, які застосовуються в обліку, повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань й витрат і завищенню оцінки активів й доходів. Тому безнадійна дебіторська заборгованість не повинна відображатися в балансі підприємства.

Для реалізації цього принципу П(С)БО 10 передбачено, що поточна дебіторська заборгованість, яка є фінансовим активом (крім придбаної заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу), включається до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю. Для визначення чистої реалізаційної вартості на дату балансу створюється резерв сумнівних боргів. При цьому резерв нараховується за станом на той звітний період, на кінець якого існує сумнівна заборгованість. Чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги визначається як різниця між первісною вартістю дебіторської заборгованості та резервом сумнівних боргів.

Величина резерву сумнівних боргів може бути визначена наступними методами:

- виходячи з платоспроможності окремих дебіторів;
- виходячи з питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг на умовах наступної оплати;

- на основі класифікації дебіторської заборгованості.

Підприємству надається право самостійно обирати метод формування резерву сумнівних боргів. Рішення про вибір того чи іншого методу фіксується в Наказі про облікову політику підприємства.

Метод розрахунку резерву сумнівних боргів, виходячи з платоспроможності окремих дебіторів, ґрунтується на інформації про платоспроможність дебіторів, яка оприлюднюється в засобах масової інформації, а підприємство веде досьє на кожного з них. Вивчення динаміки показників балансу дебіторів дозволяє, у певному діапазоні ймовірності, визначити рівень неповернення боргів по кожному з них.

Метод розрахунку резерву сумнівних боргів, виходячи з питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг на умовах наступної оплати, заснований на визначенні резерву шляхом помноження чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на умовах наступної оплати за звітний період на коефіцієнт сумнівності. При цьому коефіцієнт сумнівності розраховується як відношення визнаної безнадійної заборгованості за розрахунковий період до чистого доходу від реалізації продукції на умовах наступної оплати.

Метод класифікації ґрунтується на припущенні, що тенденція неповернення боргів, яка визначається за минулий період, збережеться надалі. Класифікація дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги здійснюється за допомогою групування дебіторської заборгованості за строками її непогашення із встановленням коефіцієнта сумнівності для кожної групи. Коефіцієнт сумнівності для кожної групи встановлюється підприємством, виходячи з фактичної суми безнадійної дебіторської заборгованості за попередні звітні періоди, як частка безнадійної дебіторської заборгованості відповідної групи в загальній сумі дебіторської заборгованості по цієї групі. Величина резерву сумнівних

боргів визначається як сума добутків поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги відповідної групи та коефіцієнтів сумнівності відповідної групи.

Для обліку резерву сумнівних боргів призначений рахунок 38 "Резерв сумнівних боргів". По кредиту даного рахунка відображається створення (нарахування, донарахування) резерву, а по дебету – списання заборгованості за рахунок резерву, зменшення суми нарахованого резерву у випадку коригування його суми на дату балансу.

Нарахування суми резерву сумнівних боргів за звітний період відображається у складі інших операційних витрат по дебету субрахунка 944 "Сумнівні та безнадійні борги" рахунка 94 "Інші витрати операційної діяльності".

Виключення безнадійної дебіторської заборгованості з активів здійснюється з одночасним зменшенням величини резерву сумнівних боргів. У разі недостатності суми нарахованого резерву безнадійна дебіторська заборгованість списується з активів на інші операційні витрати. Поточна дебіторська заборгованість, щодо якої створення резерву сумнівних боргів не передбачено, у разі визнання її безнадійною, списується з балансу з відображенням у складі інших операційних витрат. Одночасно сума списаної дебіторської заборгованості відображається на позабалансовому рахунку 071 "Списана дебіторська заборгованість".

Сума відшкодування раніше списаної безнадійної дебіторської заборгованості включається до складу інших операційних доходів по кредиту субрахунка 716 "Відшкодування раніше списаних активів" рахунка 71 "Інший операційний дохід" з одночасним списанням з позабалансового рахунка 071 "Списана дебіторська заборгованість".

Порядок відображення в обліку формування резерву сумнівних боргів та списання дебіторської заборгованості наведено в таблиці 6.6.

Таблиця 6.6

Відображення в обліку господарських операцій з формування резерву сумнівних боргів та списання дебіторської заборгованості

Зміст господарських операцій	Кореспонденція рахунків		Первинний документ
	дебет	кредит	
1. Створено резерв сумнівних боргів	944	38	Бухгалтерська довідка
2. Списано дебіторську заборгованість покупців, яка визнана безнадійною	38	36	Бухгалтерська довідка
3. Списано безнадійну дебіторську заборгованість покупців при нестачі резерву сумнівних боргів	944	36	Бухгалтерська довідка
4. Списана безнадійна дебіторська заборгованість, щодо якої створення резерву сумнівних боргів не передбачено	944	37	Бухгалтерська довідка
5. Одночасно сума списаної дебіторської заборгованості відображається на позабалансовому рахунку	071	-	Бухгалтерська довідка
6. Внаслідок зміни у фінансовому стані дебітора відновлюється сума його заборгованості, що раніше визнана безнадійною	36,37	716	Бухгалтерська довідка
7. Одночасно сума відновленої дебіторської заборгованості списується з позабалансового рахунка	-	071	Бухгалтерська довідка

Узагальнення інформації про дебіторську заборгованість здійснюється в Журналі 3 та відомостях аналітичного обліку 3.1,3.2,3.4,3.5,3.6.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" № 996-XIV від 16.07.99 із змінами. // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
2. Наказ Міністерства статистики України "Про затвердження типових форм первинного обліку" № 352 від 29.12.95р. // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
3. Наказ Міністерства статистики України "Про затвердження типових форм первинного обліку касових операцій" №51 від 15.02.96р. // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
4. Наказ Міністерства фінансів України "Про затвердження Методичних рекомендацій по застосуванню реєстрів бухгалтерського обліку" №356 від 29.12.00р. // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
5. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджений наказом Міністерства фінансів України № 291 від 30.11.99р. із змінами. // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
6. Положення про ведення касових операцій в національній валюті України, затверджене постановою правління НБУ №637 від 15.12.04р. // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
7. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку 1 – 34 // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
8. Інструкція по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків, затверджена наказом Міністерства фінансів України № 69 від 11.08.94р. // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
9. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затверджена постановою Правління НБУ №22 від 21.01.04р. //

<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

10. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена наказом Міністерства фінансів України № 291 від 30.11.99р. із змінами. // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

11. Інструкція про службові відрядження в межах України та за кордон, затверджена наказом Міністерства фінансів України від 13.03.98р. №59. // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

12. Бабіч В.В., Сагова С.В. Фінансовий облік (облік активів): Навчальний посібник. – К.: КНЕУ, 2006. – 252 с.

13. Білова Н. Справжній бухоблік. – Харків: Фактор, 2005. – С.318-347, С.570-662.

14. Бухгалтерський облік в Україні. Від теорії до практики / За ред. А.М. Коваленко. – Дніпропетровськ: ВКК "Баланс Клуб", 2006. – С.655-784, С.925-938. – Рос. мовою.

15. Бухгалтерський облік та фінансова звітність в Україні: Навчально-практичний посібник / За ред. С.Ф. Голова. – Дніпропетровськ, ТОВ "Баланс-Клуб", 2001. – С.238-269.

16. Бухгалтерський фінансовий облік: Підручник для студентів спеціальності "Облік і аудит" вищих навчальних закладів / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – 7-ме вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП "Рута", 2006. – С.138-170, С.312-373.

17. Волкова І.А. Фінансовий облік-1: Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – С.50-83.

18. Голова С.Ф. Фінансовий облік. – К.: Лібра, 2005. – 976 с.

19. Грабова Н. Н., Добровский В. Н. Бухгалтерский учёт в производственных и торговых предприятиях 2000: Учебное пособие для студентов вузов / Под ред. Н. В. Кужельного. – К. : А. С. К., 2000. – 624с.

20. Завгородний В. П. Бухгалтерський учёт в Україні (с исполъз. нац. стандартов): Учеб. пособие для студентов вузов.– 5-е изд., доп. и перераб. – К.: А. С. К., 2001. – С.470-483.
21. Король Г.А., Козенков Д.Е. Документи и форми бухгалтерского учёта: Учебное пособие. – Днепропетровск: ИПК МК, 1998.– 92 с.
22. Король Г.О., Сокольська Р.Б. Бухгалтерський облік. Частина III. Практика бухгалтерського обліку: Навч. посібник. – Дніпропетровськ: НМетАУ, 2009. – 44 с.
23. Лишиленко О.В. Бухгалтерський фінансовий облік: Підручник. – К.: ЦУЛ, 2005. – 528 с.
24. Нашкєрська Г.В. Фінансовий облік. – К.: Кондор, 2005. – 503 с.
25. Посібник з бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності підприємствами України (за національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку) / С.Я. Зубілевич, Ю.А. Кравченко, О.О. Прокопенко та ін. – К.: Укрпапір, 2002. – С.98-121, С.149-167.
26. Пушкар М.С. Фінансовий облік: Підручник. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 628 с.
27. Сопко В.В. Бухгалтерський облік: Навчальний посібник. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К: КНЕУ, 2000. – С.234-259.
28. Стельмащук А.М., Смоленюк П.С. Бухгалтерський облік: Навчальний посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2007 — 528 с.
29. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський фінансовий учєт на підприємствах України: Учебник для студ. высш. учеб. завед. екон. спец. – 7-е изд., дополн. и перераб. – К.: А.С.К., 2005. – С.463-501, С.708-724.
30. Чебанова Н.В., Василенко Ю.А. Бухгалтерський фінансовий облік: Посібник. – К.: Академія, 2002. – 671 с.
31. Чижевська Л.В., Пархоменко В.М., Кривошей М.М. Звітність підприємства: Навч. посібник / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: ЖІТІ, 2003. – 436 с.

Навчальне видання

Король Григорета Олександрівна

Сокольська Рената Борисівна

Акімова Тетяна Валеріївна

ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК І

Частина III

Навчальний посібник

Тем. план 2011, поз. 154

Підписано до друку 21.02.2011. Формат 60x84 1/16. Папір друк. Друк плоский.

Облік.-вид. арк. 3,29. Умов. друк. арк. 3,25. Тираж 100 пр. Замовлення № 23.

Національна металургійна академія України

49600, Дніпропетровськ-5, пр. Гагаріна, 4

Редакційно-видавничий відділ НМетАУ